

Izlet v Krakov.

Spisal Podlimbarski.

Galicijo sem že zdavnaj želel priti, ne morda v službo in za dolga leta, ampak kot turist lahkih nog in vedrega srca, ki z jasno mislijo motri nove kraje in ki neobložen z jarmom službe nabira le takšne vtiske, ki prijajo njegovi duši, in se lahko povrne na svoj dom, ko se ga polasti dolgočasje in domotožje, ta zvesta spremljevalca turistov. Predlani meseca oktobra se je moja želja izpolnila: nekega oblačnega dne sem se vozil z Moravskega v Krakov z namenom, da tam ostanem pet dni. Z mračnostjo nebosklona se je ujemala gola in pusta zemlja, podobna uveli starki, ki s praznima rokama in mučno skrbjo na rjavkastem, razoranem obličju ter z resnim pogledom svari svoje sinove: Gospodarite z darovi, ki ste jih baš kar prejeli od mene; ničesar več nimam za vas. To je njena stara pesem, ki jo poje vsako jesen, odkar biva človek na njej. Pa njen opomin ni oplašil smelega pozemskega sina. Ko ni mogel več izhajati s tem, kar mu je rodila na površju, je šel in odprl njene grudi in jel iz njene notranjosti spravljati na dan njene črne zaklade, seveda tam, kjer so bili pogoji za to. Neizmerna bogastva ima zemlja shranjena v sebi na meji Morave in Šlezije, na Ostravskem, koder me je peljala pot v Krakov. Njena površina ni več tako plodonosna kakor niže na jugu, kjer živi samozavestne Hanake in Slovake, ali v njeni notranjosti se nahajajo bogati premogokopi, ki jih izkorišča človeška energija. Topiva je torej dosti pri roki in podjetni rod je zasnoval tukaj obširne tovarne, največ za železne izdelke. Tu v Moravski in Poljski Ostravi, v Vitkovicah in Privozu — mesta, ki se tišče kar skupaj in imajo lepo prihodnost — cvete visoko razvita industrija, ki živi na tisoče ljudi, nekatere žirno in mastno, druge pa prav po beraško. Tu je raj premogovniških in tovarniških baronov. Na razsežnem prostranstvu stoji dimnik pri dimniku in moreč dim zastira vso pokrajino liki megla. Popotnik si prav oddahne, ko ga pelje vlak iz tega smradu dalje na ravna polja Tešinskega vojvodstva, za katero se prepirajo Čehi in Poljaki, čigavo bi bilo, a v tem spletkarijo tu Nemci in gospodarijo ogromni večini slovanskega prebivalstva. Niti ne zaznamo,

da smo se prepeljali čez mejo v Galicijo: kar tista rodovitna polja, ki smo jih videli na Tešinskem, pokrivajo gališko zemljo. Ako pride nemški človek čez mejo v Galicijo, precej vzdihne: V Polaziji smo — četudi ne vidi nič azijskega, izvzemši morda žide. Tudi moj sopotnik, mlad častnik, ki je bil prestavljen iz nemških krajev v Stanislav, je spotoma silno zabavljajal „Polaziji“; ko pa je onostran meje videl dosti živine na paši in cele čede gosi in rac, se je potolažil, rekoč: „To je dobro znamenje; tudi tu bo kultura doma.“

Ta častnikov izrek je bil pričina, da sem začel na široko pre-mišljevat i o kulturi, kako jo sodijo ljudje po različnih stvareh in kako jim je včas i nedostatek nezatne malenkosti že znak nekulture. Spomnil sem se, kako sem slišal zabavljati Nemca v italijanskem hotelu zato, ker ni našel pri postelji za svojo obutev izzuvala — Italijo je imenoval kar barbarsko deželo — kako so se Benetke zamerile učenemu Angležu, ker tam ni bilo dobiti angleškega tobaka, kako jo cenijo nekateri po tem, kar ljudje uživajo, ali po tem, kako se oblačijo, kako smo se na Češkem zgražali, ko so nam prišli vojaški novinci iz Galicije in Bukovine bosi in v raztrgane koce zaviti, in kako nekateri zarad teh cunj nič kulture niso hoteli pripoznati krajem onkraj Visle, kako jo je meril neki polkovnik na manevrih po onem skrivnem koticu, ki je potreben pri vsaki hiši, pa ga po nekaterih krajih nima vsaka hiša. Tako sodijo kulturo po vnanjih stvareh, ki nam ugajajo in se nam zde udobne za življenje, kulture naše notranjosti, to je onega dela našega bitja, ki ga nekateri imenujejo dušo, drugi pa samo neko delovanje, pa nihče ne vpošteva, ker bi se našlo pri raznih afričanskih narodih morda več notranje kulture, n. pr. bolj razvit čut za pravičnost in druge čednosti nego pri nas.

„Kopiec Kościuszko“, je vzkliknil Poljak, vračajoč se iz južnih krajev v svojo domovino, ko je vlak prispel v bližino Krakova. Pogledal sem v svet: v dalji se dviga na levem bregu Visle iz podolgovate gorice precejšnja kopica v podobi stožca. Narava navadno ne kopiči takšnih pravih holmov, to je delo močnih človeških rok v proslavo junaka, ki se ga spomni pač vsakdo, kdor se vozi po teh krajih.

Kulturo kakšnega naroda po njeni gmotni in duševni strani cenijo tudi po njegovih glavnih mestih, ker tam se spajajo vse niti narodnega življenja in se nahajajo spomeniki vseh podvigov in vsake visoke misli, ki je prešinjala narodovo dušo, tam je torišče vsega stremljenja po dovršenosti v vseh strokah umetnosti in znanosti.

Taka cenitev je gotovo enostranska in krivična, ker zunaj mesta bivajoče mase včasih nimajo kaj mnogo pojma o omiki, ki se šopiri po glavnih mestih, in ker se vsa glavna mesta niso razvijala v enako ugodnih razmerah. Krakov na vseh krajih in koncih kaže plemenite podvige poljskih kraljev in poljske gospode, zrkalo je poljske zgodovine, a nihče si ne bo upal po tem mestu izreči končne sodbe o kulturi poljskih mas. Prijetno me je presenetilo, ko sem videl v krakovskih gostilnah in kavarnah na stenah viseti izkaze vseh znamenitosti, ki se vidijo v mestu; kakšnih petnajst takšnih znamenitosti je naštetih od Vavela pa doli do botaničnega vrta, ki naj jih tujec vse pregleda.

Moja potopisna knjižica pravi, da ima Krakov 41 cerkev in 34 samostanov. Jaz bi bil rajši čital, da ima sedaj samo 35 cerkev in samostanov, a ostale so predelali pred kratkim v bolnice ter zavetišča za stare in mlade bolehe ter nepreskrbljene ljudi in v brezplačna delavska stanovanja. No, tako daleč tudi drugod še niso, in ker cerkva in samostanov sam nisem štel, morem le to povedati, kar pove potopisna knjižica na prvem mestu. Za dušni blagor in kar je ž njim še spojenega so torej lepo poskrbeli v jagelonskem mestu, ki šteje 100.000 duš, med temi nad 25.000 židovskih. Ko sem bil nekoč tisto popoldne pred sv. Tremi kralji v stolni cerkvi sv. Vida v Pragi, sem videl pred velikim oltarjem več visokih duhovnikov v mitrah nego ljudstva v cerkvi. V Krakovu se kaj takšnega človeku ne more pripetiti: v njegovih glavnih cerkvah se nahajajo vedno pobožni ljudje, četudi ni božjega opravila, in večkrat sem naletel na moškega ali žensko, ležeča na oltarskih stopnicah ter zatopljena v goreče priprošnje. Poljaki so svoji cerkvi vdani, v verskih stvareh se skoraj vsi od znamenitega velmoža pa doli do neznatnega delavca goreči do skrajnosti. Videl sem že poljske grofe in častnike klečati v cerkvi in brati iz molitvene knjige, kakor bi ti ljudje le še od nebes pričakovali rešitve in povratka nekdanje mogočnosti. Za časa neodvisnosti so se vojskovali večinoma z inverci: s Turki, Tartari, pravoslavni in protestanti, in takrat je cerkev vedno hujskala in tudi šla ž njimi za „sveto vero“. Pa to ni pogubilo Poljske. Moderno je, vsako narodovo nesrečo pripisovati na rovaš katoliške cerkve. Pa ni vse zlato, kar je moderno. Državo so prekucnili močni sosedi in anarhija plemstva, cerkev pa je šla z ljudstvom in mu je bila za časa največjih stisk edina narodna učiteljica, po pokrajinah izven Avstrije do današnjih dni. Zato ji je narod hvaležen in zanesljiv. Res so v protireformacijski dobi jezuiti hruli po Poljski morda še

huje nego drugod, storili so pa vendar to dobroto, da so izgnali iz poljskih mest mnogo Nemcev, ki so jih bili priklicali kralji.

Tujec bo v Krakovu svoje poglede in korake vedno in vedno obračal na Vavel. Vavelski griček je prav neznamen; stoji v jugozapadnem delu mesta in Visla (v Krakovu izgovarjajo — Visva) teče prav pod njim. Nekako toliko se dviga nad reko, kolikor polovica gradu nad Ljubljano. Ta visočina je vsakemu zavednemu Slovanu vsaj po imenu znana, Poljaku pa tudi sveta. Na njej se nahajata grad in k njemu prizidana stolna cerkev. Poslednja je poljski panteon, grobišče zlahtne gospode. Vsak dan sem dobil v njej dosti tujcev. Hodijo po njenih prostranih gotičnih ladjah, gledajo v njene devetnajstere kapele, križajo se in klanjajo, kjer se opravlja božja služba, a razbere se lahko ž njih obrazov, da niso prišli k molitvi, ampak da je vsa njih duša pri spomenikih poljske preteklosti. Tuintam poskusi berač, ždeč ob steni, konkurencu z našo popotno knjižico, iztegne roko, kaže marmor ter šepeta: „Krul Kazimir Veliki“, ali „Krul Jan Sobieski“. In še drugi imajo tu velike spomenike: kralji Vladislav, Kazimir in Zikmunt Jagelo, Štefan Batori, Mihael Visnioviecki, Vladislav Lokietek, kraljica Ana Jagelonska, kardinal Friderik Jagelonček, škof Soltik in drugi. Nekaj spomenikov je v stranskih ladjah, nekaj v kapelah; največ jih je v rdečem marmorju; nekateri so pod gotiškimi baldahini. V renesančni Zikmuntovi kapeli počiva nekaj Jageloncev; streha njene kupole je močno pozlačena. Tu se nahaja srebrni oltar, ki so ga vozili Jagelonci s seboj na vojskah. Na cerkvenih stenah in stolbah je vzdanih vse polno spominskih plošč, na katerih se v poljskem ali latinskem jeziku slave škofje Krakova in Severije, potem učenjaki in drugi velmoži in dobrotniki.

V kriпти pod cerkvijo so nam cerkovniki razkazovali krste poljskih kraljev in junakov, pa tako površno, da sem šel večkrat doli jih poslušat, predno sem razbral imena vseh onih, ki tu počivajo. Cerkovnik hiti po oddelkih kripte, kakor bi ne mogel prestatí v mračnih prostorih, zamolklo in nerazločno bruhne na dan dobro zgodovinsko ime, kažoč na kovinsko ali marmornato krsto, in beži dalje. Kako malobesedni so vsi ti krakovski cerkovniki, ki bi vendar mnogo zanimivega lahko povedali, proti italijanskim, ki več vedo nego sam Baedeker! Če prideš v katedralo sv. Marka v Benetkah, zapaziš, da od vseh strani gledajo nate ljudje, zdi se ti, da zdaj zdaj planejo nate in te objamejo. Ogleduješ mozaike in že ti cerkovnik šepete na uho, da stoji cerkev na dvanajst tisoč stebrih; prikimuješ in odkimuješ, češ: kaj mi mar, a že rožlja k tebi s šopom

ključev v roki možic preskrbnega obraza, ki bi ti rad pokazal grob dožeja, katerega so Osmani po neki bitki na kožo odrli,“ četudi veš, da je dože tistega imena mirne smrti umrl v Benetkah. Kako resni in ravnodušni so ti vavelski cerkovniki, ki vodijo po kriptah! Nič ne računajo z našo znatiželjnostjo in radovednostjo, dasi smo spotoma odpirali mošnjčke in žvenkljali z nagrado. Človek bi rad postal pred posmrtnim domovanjem nenavadnega in poleg tega slovanskega zemljana, rad bi užival svečane minute, ko duše ne teži vsakdanja navlaka in so jo okolnosti prestrojile in zbudile v njej zmožnost za misel o velikem in dobrem; pa cerkovnik beži dalje, kakor bi se bal, da kralj ne iztegne po njem roke, ker je v naglici njegovo ime že kedaj zamenil z onim mrtvega soseda. Tukaj so pokopani: Kosciuško, general Poniatovski, Jan Sobieski, Avgust Saski, kralji iz rodbine Vazove, Štefan Batori in Ana Jagelonska, Mihael Koribut Visnioviecki (na krsti je napisano, da ga je naš cesar dal prenesti sem) in drugi. Sam zase počiva v posebni kripti Adam Mickievič, ki je z idealnim poletom svojega duha nadkriljeval vse druge in ga tudi izven Poljske imenujejo največjega in najglobokejšega poeta Slovanov.

Bolj me je zadovoljil cerkovnik, ki v zakristiji razkazuje cerkveno zakladnico, kjer se nahaja še nekaj dragocenosti nekdanjega državnega zaklada. Slastno je poslušati njegovo sladko poljščino. Suhi in blede možiček razlaga monotono in preudarjeno, pogleda na dragoceno stvar in potem govori, zroč v tla, kakor bi oči ne mogle prenesti tolikega bleska. Kaže z biseri posute monštrance in kelihe, darove kraljev in kraljic, kaže slonokostene, zlate in srebrne šatulje — ena ima perski napis in je baje iz 6. stoletja — dalje pallium, ki ga je darovala kraljica Jadviga in ga škof pri posebnih slavnostih še sedaj nadene. Zlati križ je dar kralja Kazimira Jagelončka, mramornata miza z vloženimi polmeseci in zvezdami je bila dobljena v bitki pod Kamencem, vztočne preproge, ki vise na stenah, so bile priplenjene pred Dunajem, tako tudi bunčuk. Tu se vidi več dragih ornatov iz aksamita, med njimi oni, ki ga je darovala mati Sobieskega, in oni, ki se je rabil v vojski Kosciuškega in v katerem se mašuje še danes na obletnico junakove smrti. Kaže se palaš, ki ga je daroval narod generalu Poniatovskemu. Da bi poslušal lepo in razločno cerkovnikovo poljščino, sem šel trikrat v zakladnico. Vselej so bile tam v večini dame. Kaže se pristno zlato, svila in biseri, kar seveda mika lišpa željne ženske oči. Svetlih pogledov strme v zlato rožo, ki jo je poslal papež Klemen XII. ženi Avgusta III. Takšne rože poprej še nikdar nisem videl. S podstavcem vred je vsa iz zlata,

široko „razcvela“ in do metra visoka. Moj Bog — sem dejal — čemu pošiljajo papeži v mojo ubogo Slovenijo samo odpustke in blagoslove in nič zlatih rož! In jaz poznam Slovenko, ki bi zaslužila takšno rožo. Lepe poljske dame se niso mogle ločiti od krasnega umetniškega dela in gotovo je bila marsikatera vredna takšnega daru, vsaj njej se je zdelo tako. Saj sem naposled še jaz grešnik v svoji naivnosti vzdihnil sam v sebi: Oh, zakaj mi papež še ni poslal takšne rože? Do konca dni bi hotel verovati v njegovo nezmotljivost! — Tudi vera se lahko kupi. Kajpada je verni poljski narod tisto rožo že mnogokrat preplačal vatikanski stolici!

(Dalje prihodnjič.)

Moj oltar.

Ko še mladosti je svetila zarja,
Bogú postavil v srcu sem oltar,
ki večne ga ljubezni luč razžarja;
porušil ni življenja ga vihar.

Sred divjega življenskega viharja
na ta oltar položil drag sem dar
in prosil sem nebes in zemlje Carja,
naj sprejme, ne zavrže ga nikar!

Ta dar je njena lepa, draga slika
in duša moli mi trepetajoč:
„Ne pahni tega dara z žrtvenika!

Naj ljubim jo, saj Tvojih rok je delo
in Ti poslal si jo, preganjat noč,
v življenje moje temno, osamelo!“

Mijo Mladjenović.

Pomlad.

Zdaj je pozabljeno vse,	Zunaj polje pomlad,
če človek nima doma,	v duši polje življenje,
če človek križemsvet roma,	življenje in hrepenenje
zdaj je veselo srce . . .	in tisoč nad . . .

Milan Pugelj.

Izlet v Krakov.

Spisal Podlimbarski.

(Dalje.)

vavelskem gradu so bili mnogo let nastanjeni vojaki, zato nedopovedljiva zanemarjenost v vseh njega delih. Česar ni razdejal kruti človek, to je razjedel zob časa, ki je celo nekaj težkih železnih vrat preluknjal. Ker je naš cesar grad pred kratkim proglasil za svojo gališko rezidenco, je upanje, da se v te zgodovinske prostore povrne zopet nekdanji kraljevski sijaj. Velike sobe, kjer so bivali kralji, kuhinje, kjer so se pečali z alkimijo, dvorane, kjer so se zbirali vojvodi in senatorji, hodniki, balkoni in arkade, od koder je žlahtna gospoda gledala na viteške turnirje, ki so se vršili zdolaj na dvorišču, vse to se bo zdaj z nekaj milijoni popravilo in prenovilo. Z zidarskimi deli se je že pričelo. Sedaj le ogromnost gradu, ki je v dveh nadstropjih in ima nekaj stolpov prizidanih, še imponira, vse drugo kaže lice zapuščene in opustošene kasarne, katero so bili z mnogimi prizidavami še močno utrdili. Nikjer drugod se niso zgodovinska poslopja tako korenito uničila kakor tukaj. Današnji demokratizem se sicer ne zgraža ob tem, ako biva preprosti vojak tam, kjer je počivala pred stoletji razkošna dvorna dama, vendar treba ostanke starih dni braniti pred vandalstvom. V Tridentu n. pr. gospodari sedaj v gradu (Castello), kjer so nekdanj bivali suvereni škofje, tudi vojaštvo, pa tam so se vendar še ohranile po arkadah, hodnikih in sobah vse freske, ki nam zgovorno pripovedujejo, kako so ljubili tridentinski škofje nage muze. Prepovedano je te slike zamazati ali poškodovati. A na Vavelu so vse stene zabrisane z neko komisno umazano barvo, ki je ponekod belkasta, drugod rumenkasta ali višnjevasta.

Tudi po cerkvah v mestu je pokopanih mnogo za narod zaslužnih mož ali imajo pa vsaj spomenike tam. V kripti sv. Mihaela na Skalki počivajo v velikih krstah Asnik, Krasevski, Siemiradzki, Lenartovič, Dlugoš in drugi. Prostora je pa še mnogo odmenjenega za večni počitek onih, ki bodo vredni večnega spomina. V tej cerkvi je kralj Boleslav umoril škofa sv. Stanislava. Truplo tega zaščitnika

27*

poljskega je shranjeno v srebrni krsti v kapeli sredi vavelske cerkve in posebej so v vavelski zakladnici v dragoceni posodi shranjene njegove relikvije, ki jih nosijo na njegov praznik v procesiji na Skalki. V cerkvi sv. Ane je iz črnega marmorja Kopernikov spomenik: Polonia venča doprsni kip učenjaka. Napis: Sapere auso. Patriae Urbis Universitatis Decus Honor Gloria. V dominikanski cerkvi sem si zapomnil spomenik Skržineckega, voditelja ob vstaji 1831. leta. Junak napol ležeč, nad njim se sklanja angel s palmo miru. Pa tudi v drugih cerkvah so podobni spomeniki in grobovi, ker velik je v Poljaki kult zaslužnih mož in tudi takšne slavijo v cerkvi, ki ničesar niso storili zanjo. Za katedralo je najlepša Marijina cerkev kraj velikega nameštja nasproti Sukienicam. Pač je morda v njej vsak okrasek umetnina, pa je preobložena s pozlačeninami. In vse to zlato, ki bogato pokriva stene, se blešči z rdečega polja. Koliko svetlejša in veselejša bi se kazala cerkev, ko bi bile stene v beli barvi! Pa tema v cerkvi je že nekak značilen atribut, kakor bi ne bil kraj božji predpodoba nebeške svetlobe. Vsekakor pa napravi zunanjost in notranjost te lepe stavbe iz XIII. stoletja mogočen vtisk. Na novo je bila poslikana po Matejkovih navodilih. Raz njen glavni stolp, na katerem je nasajena pozlačena krona, je lep razgled na mesto in okolico noter do Karpatov. Kakor drugod, tako se vidi tudi v drugih krakovskih cerkvah dosti navlake in neokusnih stvari, dosti zvirajočih se in skrivljenih soh, ki spominjajo na gladiatorje in borilce ali pa celo na črko S. —

Sukienice je dal postaviti Kazimir Veliki na sredi glavnega nameštja (Rynek główny). Namenjene so bile nemškemu trgovcem s suknenim blagom, torej bazar. Ob straneh so opremljene z visokimi arkadami, pod katerimi se nahajajo večje trgovine, kavarna in gostilna. Skozi in počez je prehod ali galerija, kjer prodajajo kramarji vse mogoče obrtne izdelke. Na visokih obokih so naslikani v dolgih vrstah grbi poljskih mest z napisi. Ob deževnem vremenu je posebno zvečer prava gneča v galeriji in pod arkadami. V nedeljo sem tam videl mnogo kmetskih okoličanov v lepih narodnih nošah. Sredi med Sukienicami in Marijino cerkvijo stoji Mickievičev spomenik.

V prvem nadstropju Sukienic je muzej, ki se po pravici imenuje „narodni“, ker samo poljska dela se hranijo v njem. V Krakovu je društvo, ki ima namen, množiti zbirke tega muzeja. Navadni člani plačujejo po 1 K na leto, dosmrtni enkrat za vselej 25 K, ustanovniki 1000 K. Ustanovnik postane tudi tisti, ki daruje umetnino, vredno 1000 K. V

oddelkih za moderno kiparstvo in slikarstvo se vidijo znani umotvori: Neronove baklje, daroval Siemiradzki sam, Matejkov Kosciuško pod Raclavicami, kupljen „ze skladek publicznych“, in njegov kolosalni „Hołd Prusov“. Bogato so uvrščeni slikarji Malčevski in Vispianski, Grotger ter Gierimski. Ajdukievič je podaril dva portreta. Slast je hoditi po takšni galeriji: čeprav sam nisi prav nič znanec, vendar čutiš, da uživaš umetnost, in veš, koliko truda in učenja je stalo vsakega umetnika, ki je hotel količkaj dovršenega naslikati na platno ali vdolbsti v trdo snov. Veseli obrazi selskega življenja se menjavajo z imenitnimi portreti. Sedaj se posmejaš bujni fantaziji umetnika pred naslikanimi plešočimi kmeti in delavci ali igrajočimi otroki, potem zamaknjen zreš v Kazimira Velikega, ali v resnega generala Dembinskega, ali v obraz umetnice, poln življenja, misli in dobrote. Čudovita sredstva in materijale uporablja slikar. Stopiš blizu njegove stvaritve in praviš: Nič, to je zmazek. A ko stopiš nekoliko nazaj in ujameš pravo luč, vidiš vse, kakor bi bilo živo. Velika voda, Sekvana, se vali po platnu, čez njo dolg most, ob bregu mesto, po vodi plavajo trije čolni. Iz primerne daljave vidiš, kakor bi čolni v istini plavali in strmeli naprej po zlatopeni reki k resničnemu mostu. Vsak poštoji pred to sliko Aleksandra Gierimskega. Nekatere umetnine so shranjene kot depozit, druge so dar umetnikov in drugih narodnih ljudi, nekaj slik in kipov je kupilo in darovalo prosvetno ministrstvo, na bronastem doprsju Mickieviča je napis „Dar Polek“. V drugih sobah se vidijo stare slike in predhistorične izkopine, v drugem oddelku je poleg narodnih krojev in umetnih vezil tudi vsa hišna oprava na ogled, nekatere stvari en miniature. Tu se nahajajo stoli z izrezljanimi naslanjaji, žličniki, poslikane klopi, mize, zibelke in skrinje, omarice, vrči, skleda, nekaj originalnih jaslic, sekirice, klepetci, piruhi, parkeljni itd. To so sicer malenkosti, pa nam kažejo ljudsko umetnost. V majhnih razmerah se vidi borna lesena hiša poleg krasnega lesenega poljskega dvora v Zakopanih. Skoraj vsa soba je odmenjena Mickieviču. Po stenah visi nebroj trakov, vencev in lir, ki so ležali na njegovi krsti ali na njegovih spomenikih. Tudi nekaj bander, ki so jih nosili ob Mickievičevih slavnostih, je tu spravljenih. „Tworcy Ody do młodości“, „Piewcy Bytwy Raclawickiej“, takšnih napisov je na trakovih vse polno. Na velikem srebrnem vencu so napisana vsa dijaška društva, kar jih je zunaj poljskih dežel. Na dveh mizah je razložen del pesnikove korespondence in listin, večinoma francoskih, ki se tičejo pesnikovega delovanja. Dalje se kažejo njegovi imetki: šah,

tintnik, medaljoni, vizitnice, pipe in različne druge stvari. V sobi je pet doprskih kipov pesnika, eden Kosciuška in eden Poniatovskega. Tudi so tu shranjene nekatere zapuščine Kosciuška: pisalna miza, pištola, sablja, kokarde, rokavice in Poniatovskega sablja.

Zanimiv je drug muzej, ki se imenuje „Dom Matejki“. Tam sta ohranjena salon in spalnica v tistem stanju, kakor sta bila takrat, ko je bival mojster v njiju. Dalje se nahajajo v tem muzeju skice za polihromijo Marijine cerkve in nebroj risb, ki se v skupnosti imenujejo „Sławnik Matejki“, bogata zakladnica in šola za umetnike. Seveda postaja največ ljudi v tistem muzejskem oddelku, kjer se vidi grozno mučilno in morilno orodje srednjeveške turture — edina zbirka te vrste na Poljskem — pravi katalog. Ne vem, čemu so prišle te strašne stvari v mirni „Dom Matejki“. S strahom sem šel mimo teh natezalnic, temnih prič človeške krutosti, in šele na ulici sem se razvedril, gredoč v mnogoobiskovani muzej Čartoriskih. Hvalil sem človeštvo, da je strlo torturo in se s tem visoko dvignilo v kulturi. No kmalu sem padel takorekoč z dežja pod kap. V prejšnjem muzeju sem videl orodje, o katerem govorita le še zgodovina in slabi roman, orodje, ki ga človeška iznajdljivost nič več ne izpopolnjuje in je v svoji zarjavelosti samo še nema priča nekdanjega barbarstva, a tu v muzeju Čartoriskih sem naletel na dolgo vrsto mučilnega in morilnega orodja, ki je še v popolni aktivnosti in se vedno množi, popravlja in izpopolnjuje. Hladno sem šel mimo velike zbirke orožja, ki se tu hrani, ker rajši ogledujem lopate, motike, pralice, pluge in poljedelske stroje, rajši učila in pripomočke za izobrazbo mladine nego orodje, s katerim je bilo pokončano toliko nedolžnih ljudi. Če je človeštvo premagalo torturo, premore morda tudi vojsko, vsekakor se mu vremena šele takrat zjasne, ko pojde poslednja puška najnovejšega in poslednjega sestava v muzej in bo pevec, ki je opeval čerkeski kinžal, o njej spesnil visoko odo. Pa glejte, kakšna vihrica modernih misli veje dandanes? Kakšna nasprotja in skrajnosti se javljajo v naši družbi? Jedva je človek povedal svoje pošteno mnenje, že „Kranjec moj mu osle kaže“. Neki moj prijatelj, ki svojega mnenja ne meri po mojem vatlu, mi je nekoč, ko sem modroval proti orožju, zaresno trdil, da svet sedaj na slabem stoji in bi si Slovenci, ki jih od vseh strani obkrožajo ljuti sovražniki, pač priborili samostalnost in seveda tudi blagostanje, ko bi imeli toliko pušk in sabelj, kolikor imajo nežnih pesmic, in toliko topov, kolikor imajo povesti in romanov. No, krvižejni prijatelj, ali pri svoji ostroumnosti nisi prišel na to misel, da bi se

potem Slovenci med seboj poklali in postrelili in bi jih bilo itak konec? Sicer pa hrani muzej Čartoriskih mnoge druge lepe stvari: stare ščite in grbe poljske gospode, dragocene tkanine in pahljače, za katerimi so se dražestne kneginje smehljale v pariških salonih. Vidi se razloženih mnogo prstanov, pokalov, medaljonov, lovskih rogov, konjske oprave in podobnih drobnjav, darov kraljev in drugih mogočnikov. Na steni visi nekaj portretov narodne in do kraja požrtvovalne rodbine Čartoriskih.

Še druge lepe reči se vidijo v Krakovu, ki jih zaradi nedostatka časa nisem mogel ogledati; tako nisem bil v muzeju grofov Hutten-Čapskih, ne v akademiji umetnosti in v staro jagelonsko univerzo z obširno biblioteko sem pogledal samo na dvorišče, kjer stoji Kopernikov spomenik. Starinar si bo z zanimanjem ogledal Rondel. To je okroglo poslopje v podobi pokrite arene, postavljeno v XV. veku za obrambo mesta. Notri kažejo predmete stare fortifikacijske umetnosti in različne kamenene okraske (lapidarium). Tik Rondela se nahajajo velika Florijanska vrata z lepimi stolpi, tudi ostanek utrdb iz starih časov. Ko bi ta vrata umela govoriti, pravila bi nam o nekdanji slavi, o mnogih kraljih in vojvodih, ki so v sijajnem spremstvu jezdili skozi nje v vavelsko katedralo.

(Konec prihodnjič.)

Iz noči.

Gredo sence mirnó,
kot strahovi plašnó —
V pusto nočno tišino
strmí nemirno oko.

Glej! in zaiskre
bliski sred črne temé,
žareči, krvavi plameni
iz gor visokih vzplamté.

In vstane divji poziv,
vre tisočerih izliv,
vabeč, koprneč v daljave,
v bodočnosti plamen živ.

Vse je kratek hip,
nemirnega srca utrip,
želj nedosegljivih
sramotni kip.

Vse je minuta kesná;
vzbujena iz nočnega sna
osamljena plaha duša,
nemirna vsa plaheta.

Milan Pugelj.

Izlet v Krakov.

Spisal Podlimbarski.

(Konec.)

o je bil prišel Krakov pod avstrijsko oblast, so ga močno utrdili; milijoni so se zazidali in vse srednje mesto je bilo zaprto z utrd-bami. Pozneje se je vojaška znanost pre-verila, da vse te utrdbe niso pipe tobaka vredne, in danes se vije okrog „Śródmieścia“ drevored tam, kjer so poprej visoke kurtine vezale močne retrans-šemente, kjer so stale vlažne kazemate in ozke poterne. Danes je tu krakovski buljvar in kraj njega stoje moderne stavbe v velikem slogu, med drugimi gledišče in nova univerza. Fortifikacijska umet-nost, ki mora šepati za novim orožjem in takozvano strateško znanostjo, je pa postavila utrdbe na griče zunaj mesta.

Vnanje lice krakovskega mesta napravi na tujca zelo ugoden vtisk, le mnogi Židi silijo človeka k pomisleku. Mnogo židovskih imen, kakor Liebkind, Süsskind itd., se blešči iznad vrat velikih in malih trgovin. Ne da bi Židi ne imeli pravice, živeti in častiti Boga po svojih starodavnih zakonih, kakor se jim zdi primerneje, le o tem premišlujejo narodi, med katerimi žive, kako bi si jih prispo-dobili, prelili v ono narodnost, v katero so se priselili, pa bi jim pri tem pustili njih židovsko vero. Na Ogrskem se je takšna prispo-dobitev v madjarskem zmislu obnesla, Čehi jo skušajo izvesti v svojih mestih, kamor močno silijo Židi, posebno če je vojaška posadka tam; pa ne madjarski, ne češki Žid ne bo v narodnostnih stvareh zanesljiv, ker on bo prvi zapustil potapljajočo se narodovo ladjo in se otel na drugo, da le dalje životari v večnem brezdomovinstvu, čeprav preziran in teptan. Kdor pride v krakovsko predmestje Kazi-mierz in vidi tam na tisoče Židov, pristnih poljskih, ki se ločijo od brhkega poljskega tipa krakovskega okraja kakor noč od dneva, bo pač zdvomil, da bi bilo kdaj mogoče takšno pleme prestrojiti, preleviti in prienačiti poljskemu rodu. Govore pač vsi poljski, ali duša je židovska in pojde vedno za svojim interesom. Neka po-sebnost krakovskega mesta se mi zdi človek, ki hodi z denarno pušico od kavarne do gostilne in porožlja pri vsaki mizi, če sede

tam gosti. Ko je prvokrat prišel k meni, sem ga vprašal, kdo je. Pa se je vzravnal in z zanosom mi je odgovoril, da je veteran 1863. leta in da pobira prispevke za obmejne narodne šole. Tudi sem videl na glavnem namestju, da so ga klicali ljudje k sebi. Vsa čast takšnemu veteranu!

Trebalo bi človeku, ki piše o Krakovu, govoriti tudi o Poljaki in o njih razmerju do ostalih Slovanov. To je težka in kočljiva stvar in to razmerje je itak dobro znano. Jugoslovanske zadruge so šle narazen, ker je bil v njih večer prepir, dasi dostikrat niso štele sto udov. Kako bi mogli bivati vsi narodi, različni po veri in narečju, pod širokim nebeškim krovom drug poleg drugega tako, da bi nikdar ne prišlo do nasprotij? Svoje dni sem bil v Bosni znan s Poljaki, ki so službovali doli. Bili so večinoma veseljaki, ki so vzeli boljše stran življenja v zakup. Njih dame so včasih prišle na zabave v črnih oblekah, s črnimi verižicami okoli vratu in pasu, da bi pokazale svojo bol zarad suženjstva domovine, no, poljska družba v Bosni mi zavoljo različnih pricin ni ugajala. Sešel sem se na Češkem s Poljaki, ki niso marali zahajati v češko družbo, ki so na vprašanje, zakaj se v dolgih letih vsaj za silo niso naučili češkega jezika, odgovarjali, da so v prejšnjih časih Čehi trumoma hodili v Galicijo za uradnike, ki se tam niso učili poljščine, ampak so germanizirali. Res, nekako takšni so bili češki uradniki, ki so prišli v stari dobi iz nemških šol, pa časi so se predrugačili in sedanji Čehi gredo z vsakim slovanskim narodom, v čigar okrožju bivajo, in nekdanjega greha medsebojne slovanske ravnodušnosti in brezbriznosti ne poznajo več. Da bi le tako ravnali tudi Poljaki in laže bi nam bilo govoriti o njih!

Popoldneve sem delal izlete v okolico. Na vožnji v Vieličko, ki je 22 km od Krakova oddaljena, je bil moj sopotnik duhovnik, s katerim sva precej dejanski izvrševala slovansko vzajemnost. Prosil sem ga namreč, naj mi le govori v svojem materinem jeziku, na kar je zamolčal svojo dosti polomljeno nemščino ter odprl vir blagoglasne poljščine. Razumela sva se. Za nekatere pojme sem rabil dva, tri slovanske izraze, pa se nama je obneslo. Ko sem n. pr. videl, da ni razumel češke besede „podzim“, sem porabil ruski „osenj“, in lice se mu je začelo svetiti. Da bi zmagała naša slovenščina, sem hitro primaknil našo domačo „jesen“, in gospodu so se napete oči pomirile, ker popolnoma me je razumel, rekoč, da „jesen“ je tudi poljska beseda. Med hrumom drdrajočega vlaka sva se teže sporazumela, čeprav sva se zelo nagibala naprej in sta se najini lici skoraj dotikali; laže sva

se pomenila na postajah in pozneje grede po Vielički. Govorila sva vsak o svoji domovini, potem o tem, kar namá je bilo najbliže, kar sva videla okrog sebe: o ljudeh, polju in vremenu. Zvedel sem, da so ti cvetoči uniformirani dečki in mladeniči v ploskih čepicah, ki so se peljali z nama iz krakovskih šol domov v okolico, sami srednješolci, da je uniforma zanje obvezna noša, ki se je zato vpeljala, da bi se odrasli dijaki ne mogli neopaženi potikati po beznicah, in se bo vsekakor odpravila, ker je predraga in ni več času primerna. Ko sva bila na kolodvoru v Vielički izstopila, me je spremil prijazni gospod notri do vhoda v salino, ki je precej daleč od kolodvora v mestu.

Nabralo se nas je osem oseb, ki smo šli skupaj v rov: dva pruska Nemca, trije ogrski Židi, mlad, šele poročen par, doma iz ruske Poljske, oba nevešča nemškemu jeziku, in jaz. Oblekli smo se v platnene halje, posadili primitivne čepice na glavo, da bi naša obleka ne trpela ško de, ker pod zemljo kaplja tuintam od stropa. Spustili smo se po liftu navzdol v prvo etažo ali nadstropje. Spremljal nas je vodnik, dalje dva delavca z leščerbami in pazni financar. Stopivši iz lifta, smo se nahajali 60 *m* globoko v rovu, podobni večam ali podzemskim duhovom. Salina, ki se nahaja baš pod mestom Vieličko, je blizu 4 *km* dolga, 1 *km* široka in nekako podzemsko mesto. Ubrali smo pot. Hodili smo po dolgih hodnikih, mnogo po ravnem, dosti tudi navzdol po strmih stopnicah, čez mostove in pod visokimi oboki in mnogo med skalnimi stenami same soli, ki ima na površju umazano barvo in nič ne spominja na belo sol, ki jo vidimo razdrobljeno in zmleto na mizah. Človek bi ne mislil, da je ta črna stena sol, ali če odkrhueš z nožem od skale drobec in ga deneš na jezik, dobiš slan okus. Mestoma so hodniki podprti ali zapaženi z lesenimi tramovi, to je tam, kjer ni soli in bi sicer prst zasula prehod; drugod so prostrane dvorane, deloma namenjene za skladišča, oprte z močnimi hlodi. Salina potrebuje lesa za galerije, mostove in podpore za 80.000 K na leto. Morda je mravljišče tako umetno zgrajeno, a težko da bi imele mravlje v svojem malem gnezdu podobno mrežo galerij. Potov ne znajoč človek bi z lučjo v roki nikakor ne mogel najti izhoda iz tega labirinta. Sedmero nadstropij leži eno nad drugim in po njih se vije zamotana mreža hodnikov, ki imajo skupno dolgost 120 *km*. Ponekod so položeni relsi, na katerih se vozi s konji sol k strojem, ki jo potegnejo na beli dan. Takšnega tramvaja je za 40 *km*. Osem rovvov drži iz zemlje na nje površje. Tujce vodijo po onih hodnikih,

kjer se nič ne dela, in samo do tretjega nadstropja. Od tam, kjer nas je odložil lift, pa do tretjega nadstropja, smo popotovali še 75 *m* globoko v zemljo. Sedma in poslednja etaža leži pa nad 300 *m* v globočini. Mi smo prišli torej samo 135 *m* globoko, a dosti smo videli tudi na tej poti v dveh urah, ki sta kaj hitro minuli. Slabo sta brleli leščerbi in od vseh strani je zijala strašna temota: večje ni videl Dante, ko je šel z Vergilijem po peklenskih brezdnih.

Prišli smo najprej v kapelo sv. Antona, kjer stoje velike prozorne sohe svetnikov in se nahaja vsa druga cerkvena oprava iz soli. Vse to je izklesal pred dvesto leti navaden delavec. V njej kakor tudi v vseh drugih večjih votlinah so nam prižgali bengalično luč. Šli smo po dolгих stopnicah navzdol ter prišli v kapelo sv. Kungunde. Tudi tu je neki delavec kaj umetno iz solne skale naredil prižnico, Betlehem in jaslice. Prišli smo v dvorano Mihalovice, katere obok se dviga 35 *m* visoko in od njega visi 6 *m* dolg lesteneč iz same kristalne soli, potem v plesno dvorano, kjer je Suvorov 1800. I. prvi plesal, če je naš vodnik pravo povedal. Ob stenah teh dvoran so napravljene lesene galerije za rudniško godbo, ki svira tukaj, kadar je v salini vseobči shod in se vsi prostori blešče od tisočero žarnic. Vodnik je vedno razlagal, najprvo Poljaku in njegovi dami v svojem materinem jeziku, potem nam drugim v slabi nemščini. Delavca, ki sta nam svetila, sta se spotoma, kjer je bila največja tema, po vrsti pritihotapila zdaj k temu, zdaj k onemu in mu skrivaj stisnila v roko kristalno svetel križec ali srček iz soli zavoljo bakšiša. Strogi in molčeči financar, ki je šel zadnji, je bil za tako malenkost slep. Postali smo pred visokima prozornima piramidama, postavljenima v spomin poseta cesarja Franca in njegove soproge, dalje pred piramido cesarjeviča Rudolfa; nekje so nam v bengaličnem svitu pokazali ogromen dvoglavi orel, ves iz soli. Razsvetili so nam neko široko votlino, posejano vsenaokrog s solnimi skalami; imenuje se podzemski Švica. Pred nekim ozkim hodnikom smo počakali konja; ljubi znanec in prijatelj zemljanov je privlekel po relsih štiri vozičke soli in nadarili smo ga z glasnimi pozdravi, ker posebno prijeten vtisk napravi takšna žival globoko v zemlji. Novoporočena Poljaka, ki sta bila posebno raznežena, sta mu podala košček sladkorja. Kazal je veselje in hvaležnost za dobrikanje ljudi, ki so tako srečni, da vedno bivajo pod božjim solncem. V salini imajo več konj, ki ne pridejo na dan, dokler so za rabo. Konjušne imajo izdolbene v sol. Prišli smo pod ogromen ventilator. Tudi na kolodvoru smo bili, „Dworzec Goluchowski“ ima napis. Poljska dama je me-

nila, da bi bilo dobro, ko bi imeli doma v Rusiji takšne jame, da bi se mogli skriti pred revolucijo. Ko sta Prusa slišala besedo revolucijo, sta osupnila in brž sta vprašala, kaj je, nakar jima je vodnik razložil mirno željo poljske krasotice. Solni kosi se razsekavajo s sekuro iz skal, ponekod se skale tudi razstrele. Po nekaterih mestih leže kraj naše poti cele skladanice soli v štirioglatih kosih, poprečno po 40 *kg* težkih. Po stranskih hodnikih se še semintam tudi v prvih treh etažah pridobiva sol, glavna dela se pa vrše v dolnjih štirih nadstropjih. Spomnil sem se našega Krasa, ki ima poleg drugih prirodnih lepote mnogo krasnih jam, a žal, naroda ni hotela položiti vanje užitnih darov, ki bi pomnožile blagostanje ljudstva. Prispeli smo k čarobnemu jezercu, bengalično in električno osvetljenemu. Stopili smo na brod in se peljali po slani vodi. Kadar se priredi v salini večja slavnost, igra v višavah nad jezercem godba, ki nekaterim bolj ugaja nego vsa prirodna čuda. Kakor na zemlji, tako se tudi v njeni notranjosti človeku rodi misel, da je majhen posamezen človek, pa da je človeštvo veliko in ljubezni vredno in da so čudovita njegova dela. Naposled smo prispeli k žični vrvi, ki nas je urno potegnila 135 *m* visoko na božji dan pod nebeški nebosklon, ki je ustvarjen za nas. Preoblekli smo se in hiteli na železnico.

Drugikrat sem šel na Kosciuškov holm, ki stoji pol ure hoda na zapadu Krakova na podolgastem nizkem hribovju sv. Bronislave. Pot pelje preko predmestja Zvieržinca in mimo velikega norbertinskega samostana. Blizu samostana je zvieržinsko pokopališče. Tam me je ujel dež in sem stopil pod slamnato streho majhne hišice, iz katere se mi je precej pridružil obnošen in iztrkan človek. A — sem si mislil — evo priprostega moža, ki nima na razpolago celega slovnika modernih fraz; ž njim se lahko kaj poštenega pomeniš, ta ti ne položi vsake tvoje besede na tehtnico kritike. Na moja vprašanja, kaj in kako, mi je razodel, da je grobokop in cerkovnik cerkvice sv. Odrešenika, ki stoji na pokopališču. Bogate Norbertinke mu plačajo samo po osem kron za četrtletje za cerkovniško službo in za grob odraslega človeka dobi po štiri, od otroka pa po dve kroni. „Pa ljudje malo mro tukaj,“ je žalostno pristavil, otožno gledaje name, kakor da sem jaz gospodar smrti in življenja. Vesel sem bil, da se je vreme kmalu izprevedrilo in sem mogel zapustiti krov človeka, ki mu ljudje vse premalo mro.

Dolg drevored pelje po napeti poti k obširni trdnjavi, ki so jo zgradili Avstrijci okrog in okrog Kosciuškovega holma. Ta je

30 m visok stožec, nagrmeden iz navadne zemlje, prinesene iz vseh krajev, kjer je junak živel in se bojeval, tudi iz Amerike. Na podnožju stoji lična kapela sv. Bronislave, od koder peljejo po kratki galeriji stopnice k čuvaju, kateremu se tujec vpiše v spominsko knjigo, ki se shrani, ko je polna, v narodni muzej. Potem se vije pot v serpentinah na vrh, kjer leži pod železno piramido granitna skala z vdolbenim napisom „Kościuszce“. Od tod je dober razgled na mesto in Karpate. Trumoma romajo sem Poljaki, in ko prestopijo trdnjavska vrata in vidijo z vrha vsenaokrog rdeče trdnjavsko zidovje, ki čuva njih največji spomenik, se pač spomnijo, kako je njih Poljska pritisnjena, utesnjena in zastražena. Pa Poljska še ni izginila in ne bo, dokler živi v narodovem srcu. Celo tam, kjer nima niti ljudske šole, ni propala, ker biva živa v rodbini, družbi, cerkvi, v vseh širših masah enorodnega plemena. Manjši narodi, ki so zadobili čuvstvo za svobodo in za svojo lastno revščino, ne propadejo, kako bi šlo s površja zemlje ljudstvo, ki ga je kot listja in trave in živi v spominih na slavno preteklost ob lastni veliki slovstvenosti in umetnosti!

Sentimentalnost.

Kdor je zapustil svoj rojstni kraj,
kdor je zapustil domovje,
kdor je zapustil ljubico,
spusti naj se v morsko valovje!

Pravila to je ljubica,
od mene se poslovila
in mesto v valovje se drugemu
v toplo naročje spustila.

Po morskem bregu hodim sam
in v duši se misli budijo —
Peni se morje zeleno tam,
šumijo valovi, šumijo . . .

Milan Pugelj.

